

Xalka Falsafadaysan ee Xanaaqa!

W/Q: Cabdullaahi M. Cawsey

Xanaaqa oo ah dareen ku abuuran noole badan ayaa mararka qaar horseeda dhibaatooyin dhaxal xumo reeba. Dadka uu xanaaqa dhaxalsiiyay dhibaatooyinka aan dhamaadka lahayd waxaa ka mid ah Soomaalida oo si dirqi ah ugu nool dactalada aduunka. Dood badan kama taagna in qofka Soomaaliga ah marka lagu daro adiga aqristaha ah iyo anigaba in xanaaqa noo yahay dareen dabiici ah oo nolosha aan ku maareyno.

Maalintii aan garaadsaday ilaa waqtigan la joogo waxaa xasuustayda ku kaydsamay dad tiro badan oo siyaabo kala duwan aan iskugu xanaaqnay. Dadkaas aan is xumaansanay waxaan ula muuqday wax-magarad fuley ah oo shaqo ka dhigtay in hadba uu muran macno darro ah dadka la soo doonto. Dhanka kale, qof walba ama qolo kasta aan isku qaro baxno waxay iigu muuqdeen doqomo aan dan iyo muraad midna ka lahayn guulaha laga gaari karo doodaha maangalka ah (logic).

Sidaas si la mid ah, dadka Soomaaliyeed ee siyaabaha kala duwan iskugu caraysan waxay ku doodaan in qof walba, qofka kale uu daandaansi iyo doqoniimo ula yimid. Haddaba arintan waxaa laga dhaxlay in qalbiga la iska naco ka dibna af iyo adin la iskula tago. Waa taariikh dheer oo looga bogan karo oo kaliya qoraalo cilmi ah oo wax ka qora qaababka kala duwan ee dadka Soomaaliyeed iskugu xanaaqeen. Ilaa hadda xal dhab looma hayo xanaaqa dadka Soomaaliyeed u diiday in ay dareemaan farxada iyo quruxda ku lamaansan nolosha.

Culimada nafsiga ayaa isku dayay in xanaaqa xal u raadiyaan ayagoo uruuriyay cilmi dhan oo gacan ka gaysan kara daweynta carada iyo ciilka. Cilmigaas ay uruuriyeen wuxuu ka koobanyahay talooyin “ counseling’ iyo waliba dhiraadhirin dhimireed “ Psychoanalysis” si qofka caraysan loo dajiyo ayadoo la adeegsanayo farsamada dhayida-dhimirka “ Psychotherapy” . Inkastoo Culimada nafsigu dadaaleen, haddana kuma aysan guulaysan in dawo dhamasytiran u horseedaan bukaannada la ildaran xannuunada maskaxa ee laga dhaxlay dareenka xanaaqa waayo waxaan argagnaa dad culimada nafsigu maalmo ay la taliyeen ama daaweeyeen oo muddo ka dib caradii iyo ciilkii qaab sidii hore ka xoogan u dareema.

Sidoo kale, mararka qaar wadaadada ayaa jeediya wacdi diimaysan oo ku aadan xalka iyo qaababka looga bogsan karo carada iyo ciilka. Sida caanka ah, wadaadadu waxay dadka kula taliyaan in la-acuudu billeysto si sheydaanka dadka isku diray loo naaro, mararka qaarna waxay intaas ku daraan in weyso iyo wardi lagula dagaalamo carada dhex ceegaagta qalbiyadeena. Inkastoo wadaadadu dadaaleen, haddana kuma aysan guuleysan in xal kama danbeys ah u keenaan xanaaqa waayo sida aan ognahay dadka Soomaaliyeed ee dareenka xanaaqa calanka u sida waxaa hormuud u ah wadaadada qudhooda .

Tusaale ahaan, waxaa dhacda in wadaado xanaaqsan amar ku bixyaan in carada iyo colaada u gaarka ah bulshada lagu dhex baahiyo si loo colaadiyo qofka ama qolooyinka markaas ay qoonsadeen. Sidoo kale waxaa laga warhayaa in wadaadada qaar, markay caroodaan in qaylo iyo qarax isku daraan qolooyinka markaas ay ku sannifeen. Sidaa daraadeed wadaadadu xal dhamaystiran uma hayaan xanaaqa, waa haddii lagu dhaqmayo xikmada ku duugan maahmaahda soomaaliyeed ee tiraahda: qofka aad kabahaada ka tolanaysid, kabiihiisa ayaa la eegaa!

Haddaba, su'aasha garta ah waxay tahay: muxuu noqon karaa xalka runta u dhow ee xanaaqa loo heli karo mar haddii wacdigii wadaadada iyo waanadii culimada nafsiga laga quustay?

Sida qoraalkan ku doodi doono, xalka waxaa laga baadi goobi karaa falsafadda oo ah hooyadii dhashay dhamaan laamaha kala duwan ee cilmiga casriga ah " science." Falsafaddu waxay caan ku tahay in dube ama burus ku burburiso dhamaan aragtiyooyinka beenta ah ee badanaa dadka u diida in runta nolosha u dhawaadaan. Sidaa si la mid ah, falsafaddu waxay si madax banaan ku ogaatay in xanaaq oo dhan laga dhaxlo aragtiyooyin kooban oo dadku si guud oo aan ka fiirsi lahayn u aamineen. Qoraalkan kooban wuxuu si guud isku dul taagi doona aragti been ku dhisan oo badanaa horseeda carada iyo ciilka qofwalba farxadda nolosha ka hor istaagi kara.

Dumar iyo rag badan oo u dhuun daloola falsafada ayaa isku dayay in qaab falsafadaysan loo fahmo sababaha qarsoon ee gadaal ka riixaya dareenka xanaaqa ah. Waxaa jira faylasuuf si gaar ah looga qadariyo golaha faylasuufyada ku murmaan marka ay timaado in dubaha falsafadda lala dul istaago dareenka xanaaqa. Odaygan faylasuufka ah waxaa la dhahaa mudane Seneca. Wuxuu ahaa faylasuuf ku dhashey magaalada Cordoba ee dalka Spain sanadii 1AD. Waqtigii uu barbaarka ahaa mudane Seneca ayuu ku baraarugay waxyeelada xanaaqa u geystay dadka iyo deegaankii uu ku noolaa markaas.

Tusaale ahaan, mar uu shaqaale iyo waliba siyaasi ka ahaa dawladii Romanka ee talinaysay waqtigii uu noolaa ayuu wuxuu la kulmay dhacdooyin badan oo laga dhaxlay xanaaq xawaare sare ku socda. Noloshii waqtigaas waxay ahayd mid qalafsan oo dhanwalba oo laga eego qatar kaga gadaamantahay. Cuduro, colaado, iyo waliba abaaro ayaa dawladii Romanka waqtigaas la daalaa- dhacaysay. Noloshuna waxay ahayd mid dirqi ah oo tan dugaaga aan waxba dhaamin. Waxaa intaa sii dheeraa in Seneca dhalinyaronimadiisii ku dhameystay dhibaatooyin u gaar ah oo aan ka xusi karno xanuuno badan sida qaaxo (TB) nolosha la qaybsatay.

Sidaa daraadeed , waqtigii uu noolaa mudane Seneca waxaa jiray inta badan sababo u muuqan kara maangal oo qof walba ka xanaajin kara. Duruufihii qalafsanaa ee

waqtigaas taagnaa wuxuu mudane Seneca ka dhexlay quus iyo qulub qarka u saartay inuu nafta iska qaado “ Suicide.” Qulubkii iyo qalbi jabkii qabsaday mudane Seneca waxay qasabtay inuu qoro buugaag labaatameeyo gaaraaya oo dhamaantood soo gudbinaya talooyin taabo gal ah “ Practical” oo qofka ka heli karo qaababka ugu haboon ee looga dabaalan karo badweynta qalafsan ee nolosha. Qoraal caan ah oo loo gaaryeelay waxyeelada uu leeyahay dareenka “ Xanaaqa” ayuu duq Seneca dhaxal ahaan uga tagay jiilasha dhalan doona ilaa qiyaamaha laga gaarayo.

Nuxurka dooda buugan ayaa ah in xalka kaliya ee xanaaqa loo hayo uu yahay faham falsafadaysan oo ku aadan aragtida beenta ah ee gadaal ka riixaysa dareenka xanaaqa. Seneca wuxuu ku dooday in dadku badanaa aysan ku qaldanayn in xanaaq dartii la qarxaan. Doodiisan wuxuu ku diiday aragtida ku baaqaysa in xanaaqa loo arko dareen qaldan oo qof walba laga doonayo inuu la dagaalamo.

Oday Seneca wuxu la soo shirgtagay dood ku baaqaysa sidan: intii xanaaqa dadka lagala talin lahaa ayagoo sida caruurtii la sasabay sida ay qabaan culimada nafsiga ama dadka laga wacdin lahaa xumaanta carada iyo ciilka ayada oo dadka loo tusinayo in caradu tahay dab uu shaydaan shiday, waxaa ka haboon kana fudud in aragtida qaldan ee xanaaqa ka danbaysa lagu burburiyo dubaha falsafada.

Baaritaan badan oo lagu barbarwaday baraarug joogtaysan ka dib, mudane Seneca wuxuu hoosta ka xariiqay in xanaaq dhamaantii uu ka soo askumay aragtida aan maangalka ahayn “ Irrational “ ee badanaa dhamaan aadanaha u aaminsanyihiin si toos ah ama si dadban. Aragtidan beenta ah ee dadku badanaa aaminsan yihiin ayaa ah mid ku baaqaysa in nolosha laga fisho wanaag, laguna dadaalo sidii lagu gaari lahaa guul iyo gobanimo . Aragtidan waxaa afka qalaad lagu dhahaa “ Optimisim”

Haddii filashada noocaas ah aan doodo falsafadaysan laga furin, mudane Seneca wuxuu qabaa in xanaaqa noqon doono xalka kaliya ee nolosha lagula xariiftamo. Waxaa yaab leh in mudane Seneca uusan xanaaq iyo calool xumo midna u muujinin markii dawladdii Romanka ku xukuntay inuu is dilo asagoo adeegsanaya toorey. Murugo iyo muraaro dilaac ayay dareemeen ehelka iyo asxaabta mudane Seneca markii ay maqleen xukunka cadaalada ka fog ee lagu riday. Mudane Seneca wuxuu ehelka iyo asxaabta ka dalbaday inay is dajiyaan waayo xukunka maxkamadu riday waa mid ka mid ah nacasnimada laga filan karo maamulada ay madaxda ka yihiin doqomadu!

Dadka badanaa barwaaqo iyo bashbash kaliya ka fisha nolosha waxay la qarxaan xanaaq laga argagaxo marka ay ku baraarugaan in runta nolosha tahay mid ka fog fayooobi iyo waliba farxad joogtaysan. Dadka fahamsan runta nolosha badanaa

waxay ku baraarugsan yihiin in dhabnimada noloshu tahay sida ay tibaaxayso maahmaahda Soomaaliyeed ee tiraahda: Noloshu waa harka labadiisa galin. Haddii maahmaahdan lagu kaabo dooda falsafadaysan ee mudane Seneca, waxaa muuqanaysa in badanaa dadka aalaaba caraysan yihiin dad aan doonayn in ay ku noolaadaan harka labadiisa galin.

Tusaale ahaan, qof baa wuxuu ku farxayaa wanaag uu qof ama xaalad jirta markaas uu kala kulmay asagoo filanaya in wanaagaas noqon doono mid joogtaysan. Galinka danbe marka la gaaro ayaa waxaa la arkayaa qofkii faraxsanaa oo xanaaq dartii la niyad jabsan waayo wuxuu xumaan iyo nacasnimo ku arkay shaqsigii ama xaaladii uu la dhacsanaa galinkii hore ee maanta! Sida uu ku doodayo Seneca, xalka falsafadaysan ee qofkan xanaaqsan loo hayo wuxuu noqon kara baraarug ku aadan in xaaladaha iyo waliba dadka aan laga filanin wanaag oo kaliya, balse la soo dhaweeyo laguna qanco marka noloshu noo dhigto qob moos ka dhigan dhibaato lama filaan ah, waayo xumaanta iyo wanaagu waxay ka dhigan yihiin harka labadiisa galin oo kale.

Dadka la dagaalama ama ka xanaaqa xumaanta iyo nacasnimada ku lamaansan noloshu iyo xaaladaha taagan waxay ku jiraan dagaal gacmo daalis ah waayo waxaysan fahmin dabciga iyo duruufaha dhabta ah ee noloshu.

Maadaama qoraalka nala fogaaday, waxaa haboon in aan ku soo gunaanado sida dooda falsafadaysan ee mudane Seneca aan ugu xaliyay xanaaq ii gaar ahaa, ayada sidoo kale doodu iga caawisay inaan la tacaalo caro iyo ciil aan mudo badan bahwadaag ahayn. Muddo dheer ayaan waxaan aaminsanaa labo aragtiyood oo aan maangal ahayn kuwaas oo badanaa ii horseedi jiray in waqti badan oo qaali ah aan ku tabiyo caro iyo ciil aan macno badan lahayn. Labadaas aragtiyood waxay kala ahaayeen: in dumarka iyo raga la isku abuuray sidii ay iskugu xasili lahaayeen; iyo in dadka Soomaaliyeed yihiin qawmiyad qatar ah oo qaranimadoodii qiimaha badnayd ka dumiyeen cadow guun ah iyo quruumo qarsoon.

Aragtida koowaad ee ku baaqaysa in dumarka iyo raga la isku abuuray sidii ay isku xasili lahaayeen waxaan ka dhaxlay xanaaq badan waayo marwalba waxaan arki jiray dumar iyo rag is doortay sidii ay iskugu xasili lahaayeen, balse buuq iyo barakac joogto kala kulmay damacoodii ku aadanaa baadigoobka xasiloona. Markii aan ku baraarugay in raga iyo dumarka aan loo abuurin xasilooni joogto ah waxaan xal falsafadaysan u helay xanaaqii macno darada ahaa anigoo ku qancay inta qiyaamaha laga gaarayo in damaca dhex mara dumarka iyo raga yahay mid danaysi ah oo isku badala sida harka labadiisa galin ayadoo la eegayo duruufaha ka jira deegaanka markaas lagu noolyahay.

Aragtida labaad ee beenta ah waxay ku baaqaysaa in Soomaalidu tahay qawmiyad qatar ah oo qaranimadoodii qiimaha badnayd ka dumiyeen quruumo qarsoon oo cadow ah. Markii aan aaminsanaa aragtidaas beenta ah, waxaan marwalba ka xanaaqi jiray silica iyo dhibaataada ka muuqda nolosha qof walba oo Soomaali ah marka lagu daro adiga aqristaha ah iyo anigaba. Dooda mudane Seneca ayaa iga caawisay in aragtidaas aan ku ifiyo toosh falasafadaysan, dabadeedna aan ku baraarugo sida ay bug u tahay aragtida aan ka aaminsanahay burburki ku dhacay qaranimada Soomaaliya.

Baaritaan badan oo ku saabsan Sooyaalka Soomaalida waxaan ku qancay in Soomaalidu tahay qawmiyad xoolo dhaqato ah oo taariikh aan u lahayn qaranimo iyo maamul dawladeed. Dhaqanka xoolo dhaqatada Soomaaliyeed waxaa laf dhabar u ah qabyaalad gaarsiisan in oday labadiisa bahood is bahdilaan. Sidaa daraadeed, xanaaqii badnaa ee ku saabsanaa burburkii ku dhacay qaranimada Soomaaliya waxaa ii badalay qosol iyo qaraaxo joogto ah waayo marwalba waxaan siyaasada Soomaaliya ka daawadaa qabyalaaddii dumisay qaranimada oo adeegsigeeda dib loogu baadigoobayo qaranimo cusub.

Haddii loo fiirsado dooda mudane Seneca waxaa suurta gal ah in si fudud lagu fahmo aragtiyooyin badan oo been ah kuwaas oo si aan ka fiirsi lahayn loo aaminay, dabadeedna laga dhaxlay xanaaq joogto ah. Waxaa hubanti ah in xanaaq walba oo la dareemo si fudud lagu xalin karo haddii farsamo falasafadaysan lagu furfuro aragtida beenta ah ee gadaal ka riixaysa dareenka xanaaqa .Tusaale ahaan, waalidiin badan oo Soomaaliyeed ayaa ciil iyo caro badan dhaxlay ka dib markii caruurtii ku caasiyeen. Xalka falsafadaysan ee waalidiinta caraysan loo hayo ayaa ah faham falsafadaysan oo ku baaqaya in u bad ku barbaaray burbur iyo barakac aan laga filan karin baarinimo joogto ah!

W/Q: Cabdullaahi M. Cawsey.

Email. sthinktank@gmail.com

Tixraac: Lucius Annaeus Seneca. "On Anger." *Moral Essays*. Vol. 1. Trans. John W. Basore. London: W. Heinemann, 1928. http://www.sophia-project.org/uploads/1/3/9/5/13955288/seneca_anger.pdf